I

В містечку Свинське Путо, на малій пошті, сидів поч-майстер Мартин Гробман. Похилився над ранішньою посилкою, крізь кватирку в дверях видко було лису голову, а впоперек неї жмут прилизаного волосся. Бив печатки на листах, картках і газетах, гуртував по громадах та записував до протоколу і денного виказу. На кінці кожної сторони в "Указі" клав свій підпис і закручував хвіст навідліт.

Два малі вікна по правій руці старого були втворені, крізь заржавілі грати плив голубий ранок, мак і соняшник в городці вмивався росою, свіжий запах скоботав Гробмана в носі.

Двері втвиралися несміливо зі скрипотом, до кімнати ввійшла стара, дихавична мужичка, виповіла сухим півголо-сом "Слава Йсу", обтерла ніс і вважала, аби станути не близько дерев'яних штахеток і не перед самими дверми, а трохи набоці, в куті.

Почмайстер порпався в жмутах папір'я. ^

"От яка то у панів поведенція,— думала баба.— Скажи "Слава Йсу" — ніхто тобі не відповість, сідати не просить... Не так, як у хрестінина".

В ц[ісарсько-] королівській] тишині чути було шелест паперу, дихавичний віддих, деколи обтирання носа і старече, здавлене зітхання. Баба кліпала сльозавими очима і водила ними по поштовій канцелярії. Штахетки перегороди нагадували їй шинквас, шафа з поличками під стіною — аптеку. На бічній стіні висів старий годинник. Маятник ходив старечим рухом і тиркав заржавілим голосом. На однім ланцюжку висіла чорна вага, на другім — дві залізні шріби і мутерка від воза. Ближче були прибиті в чотирьох рогах рекламові карти торгівлі насіння та купелевих заведень.

Стара приглядалася паннам на тих картах і питала себе в душі: "Не знати, чи се святі, чи що?"

На противній стіні висів вгорі почорнілий образ без скла, а низько — два маленькі. Що було на тих малих, баба не могла розпізнати. Були се побляклі фотографії двох синів почмайстра, але Ті голови представлялися бабиним очам з курячою сліпотою двома морквами. Дивилася пильно на той образ вгорі і розпізнавала в нім цісаря, за давніх літ, ще як був молодий. Чоло мав лисаве, волосся попри уха по-зчісуване наперед. Заложив руки і дивився на бабу. Ген-то виділа його між образами на ярмарку, але там був він такий, як є, старий і з "папоротами". Баба зітхнула і думала: "Господоньку милосердий, як воно на світі: цісар чи не цісар, а мусить постарітися і вмерти, як кождий хре-стінин".

Дивилася на почмайстра. Старий мав позачісуване волосся попри уха наперед, як цісар на стіні, а "папорта" і лисину таку саму, як цісар на ярмарку.

"Така вже, видко, установа, що хто від цісаря пенсію бере, той так само мусить виглядати,— думала баба.— Не знати лише, чи цісар так само в "калярах", як поштар? Певно, що як приписував кримінал Миколишиному Бовдурові або рахував "патенталь" * для Перепічки, що прийшов без ноги з війни, то дивився крізь "каляра".

Старий встав, поховав жмути папір'я з полички і глипнув з-під окулярів на бабу.

— А що там?

— Прошу пана, чи нема там листу від мого сина?

— Від котрого сина?

— Та від того, що в войську.

— Та скажи, як називався?

— Та Іван.

— Та який Іван!?

— Наконечний, прошу пана.

Гробман зачав нишпорити в поличках, знайшов лист і дав бабі.

— Оставайте здорові та дай вам, боже, пановaнє щасливе.

На пошту прийшла сільська дівчина.

— Прошу пана, я прийшла по казати. Старий обернувся до неї з квасним лицем.

— Що маєш показати?

— Та, прошу пана, я прийшла по тото, що єгомость з Голодівки читають.

* Інвалідська пенсія.

Прийшли міщанка, донька Гробманового брата, що був стельмахом в містечку.

— Добрий день...

Старий глянув крізь окуляри.

— А, добрий день. Що там скажеш доброго? Міщанка розвинула рецепіс з хустини, старий вийняв

з шухляди грошовий переказ і переглядав його.

— То від твого сина. Посилає тобі 4 корони. Але то треба підписати.

Міщанка всміхнулася ласкаво.

— Я би просила, аби стрий підписали за мене, бо я не вмію.

— Га-а, мені, дитинко, не вільно...

— Що ж я зроблю? До хати далеко, а чоловіка нема вдома.

Старий зачав клопотатися сею справою.

— Ніби тут є виразний адрес до тебе, й я тебе прецінь знаю, але мені не вільно, заборонено. Гм, зрештою:.. Може, маєш кого знайомого тут недалеко?Л. Або чекай...

Повільним кроком підійшов до замкнених дверей другої кімнати, взяв фунт з ваги і застукав:

— Бінка-а!

За кімнатою в кухні дався чути рип, до канцелярії вбігла боса дівчинка з гребінцем у волоссі.

— Підпиши отут-оо.

Дівчинка глянула на міщанку, всміхнулася і підписала її.

Старий взяв виказ, втягнув квоту і підписався в рубриці "Anmerkung" *. Кінець його назвища розплився дрібними хвилями і стрибнув хвостиком навідліт. Так вже тридцять літ на стосах виказів, посвідок і свистків, в копі запорошених книг поплив все однаковий підпис.

Міщанка поцілувала старого в руку і вийшла. Він глянув на годинник — була одинадцята. Схилився до долішньої перегороди в шафі і витягнув з-поза старих книг темну плящину з оковиткою. Випив чарку і закусив сухим хлібом. Від літ пив в тій порі чарку, і се служило йому. Більше не заживав, бо крутило би ся в голові. Закурив люльку на довгім цибусі і став коло вікна.

До повітового міста Песиголовець вибиралася жидівська однокінка, набита пасажирами. Замурзаний шевчук рахував їх в капелюх, кинув до землі і толочив ногами. Один жид бісився і кляв в дусі:

— A Solst du kriechen auf alle Vier! **

* Примітка (нім.). ** Бодай ти рачки лазив! (нім.).

Інші звикли вже до того і дивилися байдужно.

Молодиця несла яйця в кошелі і курку. Жид, що лютував на шевчука, молов губами слова з талмудичних чарів і горнув руками в повітрі яйця і курку до себе.

Жиди гаркотіли з візником, він сідав, то злазив з воза, підганяв коня на крок, задержував і вертався ще за двома пасажирами. Коли рушив з місця, над'їхала бричка з священиком. Парубок ніби потайно, але так, аби жиди завважили, витягнув жмут сіна і кинув попри себе на дорогу, "аби їм гешефт попсувався і фіра вгору колісєм стала". Забобонний старовірець бомкнув:

— БоЫ сій Ьекіттеп а Рідіге!.. *

Почмайстер день у день видав такі історії. Погода на світі цікавила його більше. Думав про своє жито за містечком, під горою. Мав там ниву, яку перед літами купив для першої жінки. По ній лишилися два сини. Старший вже адвокатом, молодший народним учителем. Оба сухорляві, як їх покійна мати.

"Я, тату, хорий. До школи ходжу в таких черевиках, що лише пришви зверха, а сподом нога боса. Але Ви не журіться. Знаю, що не маєте відки. Маю надію, що, може, дістану лекцію",— писав раз старший син.

"Ми вже, тату, свої пани. Приїхали би до Вас, але нашої мами нема, а мачуха — от ліпше не згадувати".

Старий вдивився в фотографію синів і клонив головою.

— Правда, діти, що мами вже нема. Я тільки і нива на ній. Нині неділя, треба подивитися.

На пошту прийшов листонос з села Лісович, низький чорнявий мужик з хитрими очима, Хома Гвінт. Почмайстер знав його від літ і любив заходити з ним деколи в розмову.

— Що ж там чувати?

— А що ж би, прошу пана... Купили у нас якісь два купці ліс, та й аби, рахувати, бідним людям не дати заробити на фірманці, хотіли завести колійку і так возили "матриян". Тим часом оноди один з тих купців повісився, а його спільника вчора шляк трафив.

Старий дивувався, а мужик тягнув далі.

— Люди у нас кажуть, що се кара божа, а я знов кажу, що тут лише правда, бо кара повинна була зайти на кого іншого.

Гробман підвів брови.

— Як ти се розумієш?

— Та так, як воно по правді є. Ті два купці заплатили скарбові мільйон за ліс, заплатили за рубання, а тепер не

* Бодай на тебе хвороба найшла! (нім.).

стало вже грошей на колійку, а потягнути не було відки, та й так взяли собі до голови, що, рахувати, мусив прийти кінець. Тут, проіпу пана, купці нічого не винні; їм вільно було торгуватися з громадою за колійку. Громада сперлася і не хотіла допустити колійки інакше, як за десять тисяч, але найшовся такий один між нами, що замість дати приклад — пан вже догадуються, про кого я тут говорю,— знюхався з купцями, "куку в руку" та й далі робити гинділь. Постягав своїх вірників в громаді, кажуть, що деякі таки добре помастили собі пальці, ну, та й лише печатки треба було. Печатка губить село. Одна душа губить цілий світ. А в нас люди такі, що на печі виросли, на печі й вмирають, хіба котрий утопиться в ріці,— тож легко зробити з ними, що хто схоче. Тут вся правда.

Хома Гвінт пішов, а старий докурював люльку і сидів посоловілий.

Простому чоловікові, з природи, легко дійти до висновку. Він приймає багато ідей вже готових, видить свою правду в обмежених границях доброї віри та звичаїв і не журиться більше. Так само і Гробман прожив своїх шістдесят літ в клопотах і трудах, але від якогось часу зайшла у нього зміна. Він почував, що життєва мандрівка доходить до кінця, й його чим раз більше зачали непокоїти сумніви. Преці, що там, поза границею земного світу, дієся? Не був парафіянином, не вірив в життя душі, але хоч по-невільно приймав, що небо над ним не має кінця, то все ж таки не міг ніяк того шаленого вибрику помістити в своїй голові

і мимоволі підсувалася йому в тій загадці зв'язь з тими силами і тайнами, яких існування не ствердила наука.

Старий зичив від одного студента філософії природничі книжки, вчитувався і вглубляв в них, але не знаходив непохитної, ясної правди. Коли від часу до часу з'явився на пошті який священик або образований інтелігент, старий, укриваючи свою цікавість і духовний неспокій, зачинав незначно розмову на тему бога і позагробового життя, але ні від одних, ні від других не довідався нічого певного й оставав сам на розпутті серед більших сумнівів.

II

З полудня вийшов за містечко, оглянув ниву й звідси виправився в гай на горі. Лежав під дубом, і прийшло йому на гадку, що відколи оженився вдруге і пізнав свій великий промах в житті, з яким давно спокійно погодився,— отже, від літ, перестало його займати домашнє окружения, ненависні щоденні, нетерпеливі і пізні гості на пошті, байдужі всі знайомі, рідня, не цікаві всякі вісті в часописах про суспільне і політичне життя, тільки одна природа зі своїми змінами від ранку до вечора все займала його. Він слідив її оком, барометром і ревматичною ногою і-тямив, в котрім році вчасно зацвіли дерева, котрого літа впав сніг, тямив літа повені і голоду, як історик хронологію народів. І тепер у погідний день дивився по зелених ланах в долині і на блакитне небо з цікавістю хлопця, як би перший раз з'явився на сім світі. Не запримітив, що бік йому стерпнув, забув про все, лише зі спокійною тугою потупив зір в далекім овиді. В підсвідомій сфері його духа творилися ворушення, і він мимоволі прошептав:

— Ні, не дійшли ще до правди теологи, ні філософи... Питання отверте, тайна поки що — незглибима...

Проміння ставали пасмами на заході, під ними отви-рався сутінний, зачарований світ, старий чоловік вдивився з жадобою, як повставали легенькі мраковини, схожі на духів.

Вертав пізнім вечором домів. Ішов поволі, чувся легенький, свіжий, далеко від людського світа і зовсім інший, ніж досі. Заслухався в далеку космічну музику, вона зачарувала його й обіймала ангельським спокоєм і відрадою.

По домах блимали світла з вікон, де-не-де пересунеться людська тінь, довкола тихо. Гробмана дивує трохи, що вулиця, якою йде, і доми зовсім інші, ніж ті, які він знав і лишив перед тим.

Три людські постаті перейшли мимо, глянувши на нього глибокими, здивованими очима.

— Хто би се міг бути? — спитав він себе в душі. Почув, що його ноги не дотикаються землі, але се його

не здивувало. Ішов далі. Станув перед своїм домом і спитав себе:

— Чи се мій дім?

Хвіртка від саду, замкнена від літ, була тепер отворена. Ішов пісковою стежкою між двома рядами яблінок. Назустріч показалася перед ним перша жінка. Станув.

Хустка накинена на раменах, як звичайно вечором, вона дивиться мовчки в нього глибокими очима, бере його за руку і веде до лавки.

Затремтіли в нім нараз всі струни жалю, і в хвилі, коли мав заридати, як дитина, вона ловить його в свої обійми і кладе на устах цілунок забуття.

Дві великі сльози повисли на віях